

УДК 811.161.2'373

І. І. Сметана

МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РОСЛИННОГО СВІТУ В ПОЕЗІЇ В. СВДІЗІНСЬКОГО

Сметана І. І. Мовні засоби репрезентації рослинного світу в поезії В. Свідзінського.

У статті проаналізовано мовні засоби вираження рослинного світу на лексико-синтаксичному рівні. З'ясовано, що для змалювання цих словесних образів митець використовує прості речення, для розширення та узагальнення думки – складні конструкції, для відтворення живого усного мовлення – діалог та пряму мову. Досліджено, що в поетичному доробку автора рослини, представлені різноманітними видами та назвами, виразно відтворюють простір, у якому перебуває ліричний герой, виступають як дійовими особами, так і виконують статичну функцію.

Ключові слова: індивідуальний стиль, просте, складне речення, діалог, пряма мова, повтор, звертання.

Сметана И. И. Языковые средства репрезентации растительного мира в поэзии В. Свидзинского.

В статье анализируются языковые средства выражения растительного мира на лексико-синтаксическом уровне. Акцентируется внимание на том, что для изображения этих словесных образов художник использует простые предложения, для расширения и обобщения мысли – сложные конструкции, для воспроизведения живого устной речи – диалог и прямую речь. Доказывается, что в поэтическом творчестве автора растения, представленные различными видами и названиями, выразительно отображают пространство, в котором находится лирический герой, выступают как действующими лицами, так и выполняют статическую функцию.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, простое, сложное предложение, диалог, прямая речь, повтор, обращение.

Smetana I. I. Linguistic means of representing the flora in V. Svidzinsky's poetry.

The article analyzes language means of expressing the flora at lexical-syntactical level. It has been discovered that nature always attracted the attention of the artist, it inspired and encouraged him. It has been a permanent companion to the writer's creativity. Whatever the poet portrayed, he always referred to the world around

him, which correlated with his life, the natural surroundings.

The research shows that phytonyms in V. Svidzinsky's poetic works, represented by various kinds and names, provide a bright insight into the space wherein the lyrical hero is located. Plants that are present in almost every writer's poem are incorporated into a variety of syntactic constructions. They both act as active participants and perform a static function. To convey the beauty, refinement, uniqueness of nature, his attitude to flora, to identify the features of appearance, the behavior of characters V. Svidzinsky employs different structures of a sentence. The author uses simple sentences to achieve a laconic depiction of a specified space, he uses complex constructions to expand and generalize a thought, and he employs dialogue and direct speech to reproduce live oral speech. V. Svidzinsky often complicates the above-mentioned constructions. To add some expressive tones to a narration the author uses separated attributives, to clarify and to detail the place and mode of action – separated adverbial modifiers of corresponding semantics; to specify the meaning of the aforementioned lexical units – the limiting parts of a sentence; to create a certain rhythmic-melodious and intonation contour of the text – repetitions; to emotionally emphasize a word or a word combination in the sentence – vocative; to give tension, liveliness, brightness, but sometimes also consistency or gradation to a speech – homogeneous parts of the sentence. Our observations proved that the latter are presented in V. Svidzinsky's poetry most vividly of all, and it is them that add richness, colorfulness, sophistication and perfection to the speech and emphasize the individual style of the author.

Key words: individual style, simple, complex sentence, dialogue, direct speech, repetition, vocative.

У сучасному мовознавстві активно досліджуються мовні засоби репрезентації художнього простору. Так, до вираження просторових відношень на мовному рівні звертаються О. Бачишина [1], А. Демченко [2], І. Кононенко [3], Т. Скорбач [8] та ін.

Об'єкти природи сприймаються людиною в просторі як універсальному середовищі, де існують усі явища, предмети й відбуваються події. Мова є закодованою системою просторових відношень об'єктів природи [7, с. 90]. Варто також підкреслити два психологічні типи відношення до простору, які виокремлює В. Топоров: перший характеризується байдужістю до простору, незацікавленістю в ньому, другий пов'язаний із особливим інтересом до нього, здатністю розуміти його смисли

(«прислухатися» до простору) або «вживлювати» їх у нього [11, с. 480]. Представником саме другого типу слід, на нашу думку, вважати поета Володимира Свідзінського, у художній системі якого важливим компонентом простору, що виконує різноманітні функції, виступає природа.

Мета статті – дослідження мовних засобів вираження рослинного світу в поетичному доробку автора на семантико-синтаксичному рівні. У зв'язку з цим поставлено такі завдання: 1) здійснити аналіз вербалізації земного простору; 2) з'ясувати, якими лексико-синтаксичними засобами розкривається та увиразнюється зазначений простір у поетичних творах письменника.

Земний простір у творчості поета містить усі реалії, що його характеризують. Ми зосереджуємо свою увагу на флоронімах, які є активно вживаними в поезіях В. Свідзінського.

Природа завжди привертала увагу митця, надихала й окриляла його. Що поет не зображував би, він увесь час звертався до навколишнього світу, який співвідносився з його життєвим шляхом, природним оточенням. Узагалі в поетичному доробку письменника чи не в кожному вірші функціонують назви дерев, кущів, трав, квітів, які автор уводить у різноманітні синтаксичні конструкції. Флороніми стають важливим чинником творення естетичної картини світу митця. Зокрема, дерева представлені назвами: *яблуня, осокір, клен, кипарис, дуб, ясен, липа, явір, сосна, береза, верба, тополя, черешня, пальма, рябина, вишня, вільха*; кущові рослини – *калина, байбарис, шипшина, бузок, бузина, ясмин (жасмин), ліщина*; трав'янисті: *льон, м'ята, сон-трава, осока, отава-трава, полинь, осот, татарське зілля, купина, очерет, будяки, купава, тай-зілля, буркун* тощо. Крім того, використовуються найменування квітів: *мак, лілія, повійка, фіалка, петрів батіг, тюльпан, ряс, кульбаба*. Досить широко вживає автор й узагальнені назви рослин: *дерево, зілля, трава, травка, кущ, сад, ліс* тощо.

Змалювання рослин є тлом подій як у реальному (*Ліворуч липи сіяли цвітом...*), так і в ірреальному зображуваних світах (*Усі дерева сколихнулися. / – Де ти так довго, довго був?..*). Вибір такого тла не випадковий, адже доводить, що автор – і ліричний герой – не мислить себе в іншому середовищі. Рослини рідко виконують активну дію, переважно вони є статичними, але створюють особливий колорит [10, с. 13]

Опис природи дає змогу В. Свідзінському змалювати щире почуття кохання й відобразити з'єднання двох сердець, які бажають побути на самоті. Для відтворення навколишнього простору автор використовує різні за структурою речення. Починається поезія простим окличним реченням, ускладненим уточнювальним обставинним компонентом локальної семантики, який допомагає інтонаційно виділити, конкретизувати зміст попереднього члена речення, звужуючи його значення: *Ходім туди, у ліс, на гору!* (6, с. 32). Уведенням у тест безособового речення автор привертає увагу реципієнта до стану природи: *Так свіжо там в південний час* (6, с. 32). Надалі використовується просте речення, ускладнене однорідними підметами та присудками, перші з яких уточнюють зміст речення, а другі надають оповіді яскравої емоційності: *Нас стрінуть берести і граби / І холодком обіймуть нас* (6, с. 32). Наведені речення «просякнуті ліризмом, що досягається сукупністю мовних засобів» [5, с. 82].

Інколи ліричний суб'єкт навіть висловлює бажання бути якоюсь рослиною, наприклад у вірші «Я хотів би бути кленом молодим». Саме це дерево, на думку автора, допомагає знайти душевну рівновагу, несе заспокоєння, упевненість у собі. Щоб детально змалювати флоронім, який подобається ліричному героєві, поет використовує складні та прості речення. Починається вірш складнопідрядним реченням із підрядною означальною частиною: *Я хотів би бути кленом молодим, / Юним кленом, що я бачив нині / Там, край скелі, на долині. / Я хотів би бути кленом*

молодим (6, с. 125). Для конкретизації місцезнаходження дерева письменник ускладнює предикативну частину уточнювальними обставинами локальної семантики *край скелі, на долині*. Далі автор уживає просте речення, яке повторює наприкінці чотиривірша. Таке обрамлення поезії підкреслює бажання ліричного героя. Змальовуючи довкілля, митець у другій строфі використовує для увиразнення думки просте речення, а для детального відтворення оточення – безсполучникову складну конструкцію: *Милий світ його незмінно з ним. / Світ його – то береги зелені, / Світ його – дерева нечисленні / Над потоком гомінким* (6, с. 125). У наступному чотиривірші поет за допомогою складного речення з різними видами зв'язку яскраво, динамічно й експресивно передає почуття та емоції, якими наділено флоронім: *Тільки те, що близько, знає він: / Зір його не тоне в небосхилі, / Він не тужить по далекій милій – / Тільки те, що близько, любить він* (6, с. 125).

На фоні природи, тобто через просторову організацію, письменник неодноразово зображує певні події. Так, змальовуючи поховання своєї коханої, автор відтворює й метафоричні дії фітонімів, які нібито проводжають її в останню путь: *Праворуч текло вечірнє сонце, / До краю дороги укріп тиснувся, / Ліворуч липи сяяли цвітом* (6, с. 234). Щоб виділити думку, емоційно передати послідовність дій, репрезентувати спокій і водночас страх природи, митець використовує безсполучникове складне речення. В. Свідзінський зображує на тлі природи переживання, тугу, сум ліричного героя, який не дочекався своєї коханої: *Один без тебе, / Я липовий цвіт ірвав* (6, с. 300). Автор використовує прийом психологічного паралелізму для увиразнення змальовуваного стану: *І липовий цвіт коло мене, / Що ми мали зривати вдох. / І липовий цвіт од спеки / Помарнів і посох* (6, с. 300). Для акцентування метафоричних дій об'єкта-флороніма ампліфікуються присудки відповідної семантики.

Змалювання флоронімів дає змогу авторові відобразити мотив життєствердності: *Дивлюсь – усі гроби травною густо*

вкриті, / В траві розбризкалає кульбаба золота, / Гілки вишень, в пахучо-теплім цвіті, / Схиляються до кожного хреста. / І скрізь життя, і все радіє, живши, / І все жадне буюти і цвісти... (6, с. 21). За допомогою безсполучникового складного речення та складносурядної конструкції з полісиндетоном сполучника *і* автор передає дії, що відбуваються в природі. Інверсія узгоджених та неузгоджених означень виконує емоційно-експресивну функцію.

Простір рослинного світу в творчості письменника поєднано із часом, що надає пейзажним замальовкам додаткового звучання та збагачує художній хронотоп поезії: *Тече берізка / Тремтячим блиском, / За буйним вітром / Простягнувши гілля; / Могучі клени / Свій шум зелений / Бурхливо клонять / На свіже зілля. / А буйне збіжжя / Аж до обніжжя / Горбів далеких / Кипить розливне, / І все, здається, / Біжить, сміється / У слід блакитний, / За днем поривним* (6, с. 51). Щоб виразно, динамічно та образно відтворити стрімкість життя, додати різноманітних інтонаційних відтінків, автор використовує складні конструкції. Перша предикативна частина ускладнена відокремленою обставиною способу, яка надає додаткової характеристики дії. До другого речення введено вставне слово, що виражає суб'єктивну модальність у сприйнятті зображуваного. Однорідні присудки (*біжить, сміється*) передають буяння природи.

Вдячність землі за її красу, плоди прочитується у віршах, присвячених українським традиційним святам. Так, наприклад, у поезії «Зелені свята» В. Свідзінський, змальовуючи захоплення ліричного героя чарівною природою в період Зелених свят, уживає прості речення з однорідними обставинними компонентами локальної семантики та однорідні присудки для увиразнення опису: *Під синім небом, ласкавим світом / Земля красує розмаїтим цвітом. / Земля красує і нам дарує / Зелені свята!* (6, с. 9). У вокативному реченні тричі, що є символічним за народною традицією, названо об'єкт звертання *гай*, щоб акцентувати увагу читача на цьому флоронімі: *О гаю мій, гаю,*

великий розмаю! (6, с. 9). Простим реченням, ускладненим однорідними присудками, динамічно передано дії ліричного героя: *До тебе піду, тебе звітаю* (6, с. 9). Для емоційного опису гаю автор використовує ампліфікацію іменних складених присудків, які деталізують словесний образ: *То ж ти могутий, свіжий, дрімучий / В зелені свята!* (6, с. 9). У наступному чотиривірші у звертаннях функціонують лексеми, що є назвами різних фітонімів: *Кипуче поле, сріблястий колос, / Буйна пшенице, шовковий голос!* (6, с. 9). Рамкова конструкція поезії надає оповіді експресії, увиразнює емоції суб'єкта: *Зелені свята, весняні свята, / Липовим гіллям уквітчана хата, / Липовим гіллям, татарським зіллям, / Чим весна багата* (6, с. 9).

Наступний вірш В. Свідзінський присвячує ще одному улюбленому святу українців – Спасу. Поезія починається звертанням ліричного героя до яблуньки та прославлянням її врожаю: *Ой красно ти, яблунько, / Зацвітала. / Ой рясно ти, зелена, / Плодів приношала* (6, с. 12). Письменник уживає монолог персоніфікованого образу яблуні: – *Ой дівчата, дівчата, / Уквітчані коси, / Нас вітри колихали, / Зволожали нас роси, / І нас сонце любило, / Наші личенька рум'янило, / Нас наглядало / Золотим оком / Ще й наливало / Солодким соком... / Тепер нашим вітам тяженько, / То ви нас здійміте легенько, / До церкви однесіте, / До святого дому, / Учиніте славу літу золотому* (6, с. 12). Завершується вірш традиційним для Спаса прославлянням природи: *То на Спаса рано-пораненько / Гомоніли дзвони дрібненько: / – Ой слава, слава / Весняному раю, / А ще більша слава / Та щедрому врожаю! / Ой слава, слава / Жемчужному цвіту, / А ще більша слава / Та дорідному літу* (6, с. 14). Автор створює подвійну градацію із повтором лексеми в предикаті *слава*.

Рядки поетичних творів В. Свідзінського, що містять фітоніми, передають також насторогу і сум, як-от: *Щось темне віс невидимо; / Покірно поникає сад... / Чого над мурами старими / Запломенився виноград? / Черешня в пурпурі черленім, / І на кущах*

пожар ясний, / І золото спокійних кленів / Сіяє світлістю весни (6, с. 71). У другому прикладі митець, уживаючи риторичне питання, підкреслює протест ліричного героя.

Для емоційного відтворення всіх відчуттів суб'єкта, який щиро захоплюється природою, письменник застосовує різні типи речень. Автор використовує просте речення з однорідними присудками для увиразнення дієвості, емоційності й додатками, що дають змогу об'єктивніше й виразніше відтворити образ: *Віють, шумлять верховини / М'яко-темрявих лип / І ясенів прозірно-розмаяних...* (6, с. 97), а означення до об'єктів надають додаткових відтінків. Розгортаючи думку, митець уживає безсполучникові складні речення: *Внизу, під віттям ліщини, / Ще омрак тайться, ще холод <...> Темний сад до ріки, / За рікою схопились вогнем / Потужні куці будяків / І так солодко пахнуть / Медом і ранком <...> Серце так стрепхається: / Там, на обрії, стали ліси, / Обкинені тонко туманом* (6, с. 97). Поет ускладнює перше й останнє речення уточнювальними обставинними компонентами локальної семантики для підкреслення місця дії.

Захоплення природою простежується й у поезії В. Свідзінського «Був я в південній землі...». Зображуючи явища природи Півдня, які так само зачаровували своєю красою ліричного героя, письменник підкреслює те, що свій край милиший і ближчий за всі інші: *Був я в південній землі, де шумлять евкаліпти сріблясті, / Плюскіт морської води тіло моє обіймав, / Морок північних лісів навівав мені смуток солодкий, / Бачив я в синій далі обриси гір снігових, / Та над отчину мою не знайшов я милишого краю: / Небо Вкраїни одно – радість нетлінна очам* (6, с. 102). За допомогою складного речення з різними видами зв'язку автор яскраво й динамічно робить пейзажні замальовки, емоційно передає почуття суб'єкта.

Письменник активно вживає фітоніми в поезіях-спогадах про кохання, про дорогу серцю людину. Так, наприклад, у вірші «Темну осінню фіалку...» митець, використовуючи прості

речення, виразно через образ квітки, яка буде нагадувати про щасливі моменти, змальовує тугу та сум ліричного героя за минулим: *Темну осінню фіалку ти дала мені на прощання. / В книзі засохла вона, тільки пахоці легкі zostались* [6, с. 127]. Для надання експресивного звучання, додаткових відтінків флористичному об'єкту автор уживає два препозитивні означення.

В. Свідзінський неодноразово в поезіях використовує форму діалогу, дійовими особами яких є флороніми, так, наприклад, у поезії «Тільки в вечірньому мороці...» зображено діалог між рослиною та людиною: *Отоді ж бо то дівчинка з хати: / – Грибку, це ти? / – Ой, я! / – А де ж твої очі ястряні? / – Мої очі посліпли в тумані. / – Чого в тебе ніжка похила? / – Мрич мою ніжку під 'їла...* (6, с. 183).

Мовні партії дерев є і в інших віршах: *В паморозній тиші вечора / Усі дерева сколихнулися. / – Де ти так довго, довго був? / Либонь, усі світи обійшов, / Обтрусив золоту яблуню, / Пив воду з лиця місяця, / Здобув уламок веселки? – / Я став, відказую тихо: / – Золотих яблук не рвав, / З криниці неба не пив води, / До веселки ані дойнявся. – Усі дерева посмутилися* (6, с. 180). «Наділення дерев здатністю розмовляти сягає фольклорної традиції, у якій шелест листя асоціювався із розмовою людей. Поет таким чином акцентує увагу читача на самотньому стані ліричного героя, який може поспілкуватися лише з природою» [9, с. 69].

Отже, у творчості В. Свідзінського фітоніми, представлені різноманітними назвами, виразно відтворюють простір, у якому перебуває ліричний герой. Наявні майже в кожному вірші назви рослин виступають як дійовими особами, так і виконують статичну функцію. Письменник, щоб передати красу, вишуканість, неповторність природи або увиразнити риси зовнішності, поведінки героїв, використовує різні за структурою речення. Зокрема, аби жваво, лаконічно змалювати довкілля, митець уживає прості конструкції, якщо хоче розширити, узагальнити думку – складні, а якщо відтворює живе усне мовлення – діалог та пряму

мову. Крім того, В. Свідзінський досить часто ускладнює згадані конструкції. Щоб надати оповіді експресивних відтінків, автор використовує відокремлені означення, аби уточнити, деталізувати місце та спосіб дії – відокремлені обставини відповідної семантики; конкретизувати зміст попередньої лексеми – уточнювальний член речення; створити певний ритмомелодійний та інтонаційний контур тексту – повтори; емоційно виділити в реченні слово чи сполучення слів – звертання; надати мовленню емоційності, напруги, градації – однорідні члени речення. Убачаємо перспективними подальші мовознавчі дослідження індивідуального стилю В. Свідзінського задля розкриття й аналізу особливостей його поетичного мовомислення.

Література

1. Бачишина О. Б. Мовні засоби вираження просторових відношень в українській мові / О. Б. Бачишина // Наукові записки [Національного ун-ту «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 24. – С. 7–9.
2. Демченко А. В. Художній простір у мовній картині світу Василя Стуса / А. В. Демченко // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Сер.: «Лінгвістика» : зб. наук. праць. – Херсон : ХДУ, 2008. – Вип. 8. – С. 221–223.
3. Кононенко І. В. Національно-мовна картина світу : зіставний аспект (на матеріалі української та російської мов) / І. В. Кононенко // Мовознавство. – 1996. – № 6. – С. 39–46.
4. Лисиченко Л. А. Мовний образ простору і психологія поета : [наукова монографія] / Л. А. Лисиченко, Т. В. Скорбач. – Харків : ХДПУ, 2001. – 160 с.
5. Муромцева О. З історії української літературної мови. Вибрані праці. / О. Муромцева. – Харків, 2008. – 229 с.
6. Свідзінський В. Є. Твори : у -х т. / вид. підготувала Е. Соловей / В. Є. Свідзінський. – К. : Критика, 2004. – Т. 1. Поетичні твори. – 584 с.
7. Серебрянська І. М. Етнокультурний концепт «природа» як складова просторового коду / І. М. Серебрянська // Філологічні трактати. – 2009. – №1. – Т.1. – С. 90–94.
8. Скорбач Т. В. Мовні особливості вираження художнього простору в поезії В. Поліщука – Мовознавча та літературознавча проблеми / Т. В. Скорбач // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць. – Вип. 5. – Харків. – 1998. – С. 147–151.
9. Сметана І. І. Семантико-синтаксичні функції питальних речень у поетичному мовленні В. Свідзінського / І. І. Сметана // Science and Education a

New Dimension. Philology. – Budapest, 2017. – V(34), Вип. 124. – С. 69–71.

10. Тимченко А. О. Мотивна структура поезії Володимира Свідзінського : автореф. дис. ... канд. філол. наук / А. О. Тимченко. – Харків, 2010. – 20 с.

11. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Из работ московского семиотического круга. – М. : Языки рус. к-ры, 1997. – С. 455–515.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2018 р.